

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԵՒ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

«Արդար պատերազմ» եւ «անարդար պատերազմ» եզրերը, որ դարձել են պատերազմ—խաղաղություն հակադրութեան վերաբերյալ ժամանակակից ուսմունքների հիմքը, բխում են Կաթողիկ եկեղեցու սքոլաստիկ համակարգից: Դավանական այս ուղղութեան հետեւորդ այլեւայլ տերությունների պարագային, որոնք համաշխարհային կամ տարածաշրջանային տիրապետութեան են ձգտել, միջին դարերում այս հակադրութեան հանգուցալուծումն առաջնային կարեւորություն ձեռք բերեց: Պետք էր «նվազեցնել» պատերազմն իբրեւ մեղք նկատելու զգացողութիւնը, արդարացնել ռազմական գործողութիւնն ու դրանից անբաժանելի բռնութիւններն ու զրկանքները, որ պատճառվում են խաղաղ բնակչութեանը: Եւրոպական քաղաքակրթական տիրույթում «Արդարացի պատերազմի» տեսութեան հիմնադիր են համարվում Պլատոնը, Արիստոտելն ու Կիկերոնը: Անգամ ոմանք կարծում են, թե առաջինն Արիստոտելն է կիրառել «Արդարացի պատերազմ» արտահայտութիւնը ժամանակակից ընկալման շարակարգում¹: «Քաղաքականութիւն» վերտառչալ իր բանագրութեան մեջ նա նշել է, թե Պետութիւններն անխուսափելիորեն զգում են կարիքն այնպիսի զինված ուժերի, որոնք գործուն եւ ազդեցիկ կլինեն ոչ միայն իրենց ներերկրյա տարածքների պաշտպանութեան ըն-

¹ «Պլատոնից ազդվելով՝ Արիստոտելն իր «Քաղաքականութիւն» երկասիրութեան մեջ ներմուծեց «արդար պատերազմ» կապակցութիւնը». տե՛ս С. МАФЕТТОНЕ, Справедливая Война и гуманитарная интервенция, «Валдайские записки», Валдай Международный Дискуссионный клуб #19, հունիս, 2015, էջ 3: Պլատոնը «Պետութեան» էջերում արդէն «Արդար պատերազմն» իբրև առանձին միավոր տրոհել էր՝ դիտարկելով նաև պատերազմում կիրառվող ընդունելի միջոցների խնդիրը: Այդ շրջանում իսկ Հին Հռոմում կատարելապես գիտակցվում էր «Արդար պատերազմ» և «Արդարութիւն ի պատերազմի» արտահայտութիւնների կարևորութիւնը. տե՛ս А. СКВОРЦОВ, Этические проблемы войны в русской религиозной философии XX в., «Этическая мысль», 2001, էջ 219: Սակայն «Արդար պատերազմ» “bellum iustum” եզրն ստեղծել է Կիկերոնը. տե՛ս Н.-G. Justenhoven, W. A. Barbieri, Jr. (Eds.), published by De Gruyter, 2012, գրքում՝ А. KELLER, Cicero: Just War in Classical Antiquity հոդվածը, հմմտ. S. ALBERT, Bellum iustum. Die Theorie des 'Gerechten Krieges' und ihre praktische Bedeutung für die auswärtigen Auseinandersetzungen Roms in republikanischer Zeit. Frankfurter Althistorische Studien, vol. 10 (Kallm_nz: 1980):

թացքին, այլ նաեւ հարակից շրջաններում ծավալվող ընդհարումների պարագային: Թշնամիներին պետք է երկյուղ ներշնչել ոչ միայն երկիր ներխուժելու դեպքում, այլ նաեւ, երբ նրանք տակավին հեռու են: Իբրեւ հույժ կարեւոր խնդիր «Արդար պատերազմի» տեսական վերլուծությունը հուզել է ոչ միայն Արեւմուտքի, այլ նաեւ Արեւելքի մտածողների հոգիները: Արդեն ամբողջովին համակարգված եւ ներկայիս իմաստային երանգավորումներով հարստացած «արդարացի» եւ «անարդար» պատերազմ հասկացություններն ի հայտ են գալիս առաջինն Օգոստինոս Երանելու երկերում: Ավելի ուշ դրանք իշխող են դառնում Կարոլինգյան կոչված վերածնունդի գաղափարախոսության մեջ, հետագայում կազմելով խաչակրաց արշավանքների գաղափարաբանության առանցքը: Եւ վերջապես տեսությանն ավարտուն ձեւ ու կառույց շնորհեցին ԺԳ. եւ հաջորդած դարերի կաթոլիկ մտածողները, ինչպես ասենք Լաուրենտիուս Իսպանացին, Հովհան Տեւտոնացին, Ռայմոն Փենյաֆորթացին եւ այլք: Վերջինս նաեւ սահմանեց այն հատկանիշները, որոնցով տարբերվում են արդար եւ անարդար պատերազմները: Անցյալի մտածողի պատկերացմամբ «արդար» եւ «անարդար» պատերազմները կարելի է տարբերել հետեւյալ հանգամանքներով՝

Ա) Պատերազմ հայտարարողի անձով. պատերազմ հայտարարողը պետք է աշխարհիկ իշխանության ներկայացուցիչ լինի, եւ ոչ մի դեպքում՝ հոգեւոր:

Բ) Պատերազմելու առարկայով. պատերազմի նպատակը պետք է լինի «սեփականության» պաշտպանությունը:

Գ) Հակամարտության պատճառով. ասել է թե՛ ինչու է սկսվում պատերազմը, եւ այս կապակցությամբ պատերազմ հայտարարող անձը պետք է նաեւ մտածի՝ ո՞ր դեպքում պետք է խաղաղություն հաստատվի: Դ) Ոգով. պատերազմը պետք է վարվի առանց կրքերի, այսինքն՝ առանց ատելության եւ վրեժխնդրության զգացումների:

Ե) Պատերազմ հայտարարող իշխանությամբ. ում անվամբ, կամ հանուն ում է պատերազմ հայտարարվում օր.՝ եկեղեցու կամ իշխանի (հանուն թագուհու եւ այլն):

Դեռ վաղնջական ժամանակներում գոյություն են ունեցել պատերազմելու օրենքներ եւ կանոններ: Իսկ արդեն մեր օրերում՝ Ի.—ԻԱ. դարերում, արդարացի պատերազմ սկսելու եւ վարելու տեսության ու շափանիշների վերաբերյալ ստեղծվել է բավական հարուստ գրականու-

թյուն, այդ շափանիշներն ստացել են կանոնական ուժ եւ ամրագրվել միջազգային իրավունքի փաստաթղթերում: «Արդարացի պատերազմի» դրույթները պաշտոնապես ամրագրվել են ժամանակակից այնպիսի վավերագրերում, ինչպիսիք են Հաագայի եւ ժնեւի համաձայնագրերն ու պայմանագրությունները, կամ ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը: Թեեւ քաղաքակրթական առումով ներկայիս մարդը միանշանակ տարբերվում է նախորդ դարերի ադամորդուց, այդուհանդերձ պետությունները միմյանց միջեւ ծագող հարցերը շարունակում են լուծել անցյալ դարերում ընդունված ձեւերով՝ զենքի եւ բռնության միջոցով: Արդարացի պատերազմի տեսությունը վկայում է, որ միշտ չէ, որ ուժի կիրառումն անընդունելի է: Դեռ ավելին, պատերազմն իրականում կարող է լինել անգամ սիրո դրական արտահայտություն: Աստծու եւ բարեկամի հանդեպ սերն ստիպել է քրիստոնյաներին արդարացի խաղաղություն փնտրել, իսկ բանակը երբեմն պատշաճ միջոց է այդ խաղաղությանը հասնելու ճանապարհին: Արդարացի պատերազմի տեսությամբ վկայվում է, թե որոշակի պայմաններում եւ հանգամանքներում պատերազմը կարող է լինել բարոյապես արդարացի:

Հետաքրքրական է, որ ավելի վաղ շրջանի հեղինակները՝ թե՛ եկեղեցու հայրերը եւ թե՛ արդարացի պատերազմի տեսաբանները, խոսելով պատերազմի մասին, հակառակորդ մեղավոր կողմին հաճախ անվանում են «չար» կամ «չարագործ», իսկ նրանց կատարած քայլերը՝ շարունակյալ արգասիք: Եւ քանի որ չարի ու բարու միջեւ հակասությունն ու պայքարը հոգեւոր ոլորտից անցնում է նաեւ մարդկային հարաբերություններ ու առօրյա կյանք, դրանից էլ սկիզբ են առնում բոլոր բախումներն ու հակամարտությունները՝ թե՛ միջանձնային եւ թե՛ միջազգային փոխհարաբերություններում (չար—ոչ արարած՝ չար, իմա՛ հակառակորդ Աստծու կամքին):

Ինչպես նկատվեց վերելում «Արդար» եւ «Անարդար» պատերազմների վերաբերյալ տեսություններն Արեւելքում եւ Արեւմուտքում դարավոր ակունքներ եւ պատմություն ունեն: Դրանք խորապես ուսումնասիրվել եւ ուսումնասիրվում են՝ անցյալի ավանդներով հարստացնելով դրանց ժառանգ ժողովուրդների մշակույթը: Անմիջականորեն «Արդարացի պատերազմի» հանգամանքին նվիրված հատուկ աշխատությունների բացակայությունը դեպքում տարբեր ժողովուրդների հայացքներն այս հարցի առիթով հետազոտողները փորձում են դուրս բերել այլ նյութերի նվիր-

ված աշխատություններից: Օրինակ՝ չին ժողովրդի մոտեցումն «Արդարացի պատերազմի» վերաբերյալ ուսումնասիրողները քաղում են ռազմական գործի կամ պատերազմի վերաբերյալ յոթ դասական գործերից, որ հարուստ նյութ են տրամադրում ուսումնասիրության համար²: Անշուշտ խնդրո առարկայի վերաբերյալ կարելի է հարուստ նյութ հանել նաև հայոց անցյալի գանձարանից. մի բան, որ ցայսօր սպասում է իր մշակին: Այս ուղղությամբ իբրև առաջին քայլ կարելի է դիտարկել ՀՀ ԶՈՒ հոգեւոր առաջնորդ Տեր Մովսես վարդապետ Սարգսյանի «Արդարացի պատերազմի տեսություն»³ գիրքը, որ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչական բաժինն ի լույս է ընծայել ՀՀ ԶՈՒ առաջնորդության 25-ամյակի տարեդարձին: Իր ուսումնասիրության էջերում Մովսես վարդապետն աստվածաբանական եւ պատմափիլիսոփայական վերլուծությամբ ներկայացնում է «Արդարացի պատերազմի» հայեցակարգային հիմնական ձեւերն ու կառուցվածքային առանձնահատկությունները, ինչպես նաև քրիստոնեական եկեղեցու դիրքորոշումը պատերազմի բարոյական խնդիրների վերաբերյալ: Ի մասնավորի ցույց է տրվում, որ ռազմական սխրագործությունները մեղավոր եւ Աստծուն ոչ հաճելի գործողություններ չէին, այլ ընդհակառակը՝ հավատքի գործեր էին, որոնց կատարման համար Աստված Ինքն էր զորավիգ լինում բոլոր նրանց, որ ամուր էին հավատքով, ամբողջովին հանձնվում էին վերին Նախախնամությանը եւ իրենց հաղթանակները կապում էին Արարչի անվան հետ ու ընծայում Նրան:

Հայ ազատագրական պայքարում (թե՛ միջնադարյան, թե՛ մերօրյա) Հայ եկեղեցին առաջնորդվել ու իր ժողովրդին առաջնորդել է քրիստոնեական եւ համամարդկային բարոյականության շափանիշներով: Քրիստոնեական ավանդական վարդապետության համաձայն՝ որոշ պատերազմներ արժանի են քրիստոնյաների մասնակցությանը: Այսպիսի պատերազմները կոչվում են «արդարացի», երբ ճշմարտությամբ ղեկավարվող իշխանությունները ռազմական գործողությունների դիմելու համար

2 M. WARD, Understanding the Chinese Just War Tradition: An Analysis of the “Seven Military Classics”, cf. P.-C. Lo, The Art of War Corpus and Chinese Just War Ethics Past and Present: “The Journal of Religious Ethics”, Vol. 40, No. 3 (September 2012), pp. 404–446; N. GODEHARDT, The Chinese Meaning of Just War and Its Impact on the Foreign Policy of the People’s Republic of China: GIGA Research Programme: Violence, Power and Security, N° 88, September 2008; C. A. PFAFF, Chinese and Western Ways of War and Their Ethics, The US Army War College Quarterly, Vol. 52 (2022), No. 1.

³ Ս. Էջմիածին, 2021, 128 էջ:

ունեն իրավացի հիմք եւ արդար նպատակ: Թերեւս կարելի է ասել, որ հայոց բոլոր պատերազմներն են եղել արդար: Հայրենիքի եւ ընտանի ակութի պաշտպանության համար մղվող պատերազմը սիրո ամենաբարձր դրսեւորումն է: Ինչպես Աստվածաշունչն է վկայում. «Մեծ եւս քան զայս սէր ոչ ոք ունի, եթէ զանձն իւր դիցէ ի վերայ բարեկամաց իւրոց»: (Հովհ. ԺԵ. 13): Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ամենայն իրավունքով կարող է լինել այն բանակի կողքին, որի պատերազմն արդար է եւ սուրբ:

ՀԱՍՄԻԿ ՄԱԴՈՅԱՆ

